

Dohovor o biologickej diverzite (k 10. výročiu)

P. Straka: Convention on Biological Diversity (to the 10th Anniversary). Život. Prostr., Vol. 36, No. 2, 91 – 94, 2002.

The article returns to the history of the foundation of Convention on Biological Diversity, its basic goals and aims. At present the Convention is one of the most significant global documents aimed at protection of the environment within the frame of the UN and it is focused on the protection and sustainable utilization of biological diversity and biological resources. There is also described the contribution of the Slovak Republic to international implementation of the Convention, the procedure of its implementation in a shorter form with key events and course in Slovakia. In conclusion also the real difference between successes with prevailing shortcomings in biodiversity protection is mentioned.

História vzniku Dohovoru

Dávno predtým, ako pod záštitou Programu OSN pre životné prostredie začali medzivládne rokovania, presadzovali experti, vedci aj ochranári myšlienku globálneho dohovoru o ochrane biologickej diverzity a pracovali na vytváraní základov potenciálneho medzinárodne záväzného dokumentu. Svetová únia ochrany prírody (IUCN) už r. 1984 začala systematicky pracovať na návrhu globálnej dohody, ktorá by v prvom rade mala zastaviť proces degradácie a ničenia prírodného prostredia. Návrhy prvých textov, ktoré pripravila Komisia IUCN pre environmentálne právo s pomocou mnohých expertov, boli zamerané na globálnu činnosť potrebnú na ochranu biodiverzity na úrovni ekosystémovej, genetickej i druhovej a so zameraním na ochranu *in-situ* v chránených oblastiach i mimo nich. Súčasne sa v spolupráci s inými organizáciami pripravila štúdia o právach tých krajín, ktoré významnou mierou poskytujú biologické zdroje a ktoré by mali mať zabezpečený rovnocenný podiel na prínosoch z ich využívania. Prvýkrát sa objavujú aj názory o spoločnom mechanizme financovania na zmiernenie bremena ochrany biodiverzity najmä v rozvojových krajinách a na rozdelenie zodpovednosti medzi severom a juhom. Bolo jasné, že dohovor bez globálneho finančného mechanizmu nemá zmysel rozvíjať, že jeho implementácia bude hlavne aj o peniazoch.

V r. 1987 Riadiaci výbor UNEP prevzal iniciatívu, začal koordinovať medzinárodné snahy a zriadil aj oso-

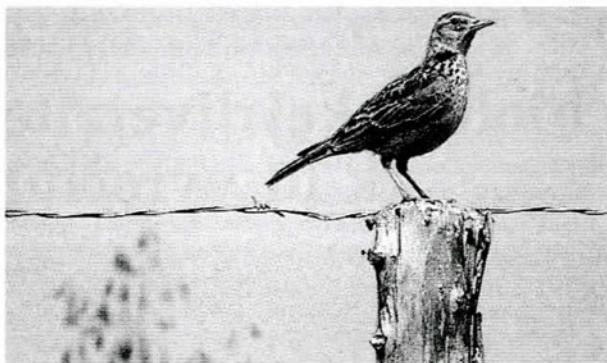
bitné expertné štruktúry. Rozsah dohovoru sa postupne rozširoval, až zahrnul všetky vedecky potvrdené aspekty biologickej diverzity:

- ochranu *in-situ* a *ex-situ* voľne žijúcich, ale aj domestikovaných úžitkových druhov,
- udržateľné využívanie biologických zdrojov,
- prístup ku genetickým zdrojom a k príslušnej technológii vrátane biotechnológie, ako aj k prínosu pochádzajúcemu z nej,
- bezpečnosť činností vzťahujúcich sa ku geneticky modifikovaným živým organizmom,
- novú a dodatočnú globálnu finančnú podporu.

Pracovná skupina vypracovala množstvo podkladov, z ktorých UNEP pripravil prvý návrh dohovoru. Rokovania na vládnej úrovni sa začali vo februári 1991 a boli náročné, najmä finálne zasadania. Termín podpísania dohovoru – Konferencia UNCED, jún 1992 – sa blížil alarmujúcou rýchlosťou.

Príprava návrhu už pomenovaného *Dohovoru o biologickej diverzite* bola ukončená 22. mája 1992 na osobitnej konferencii, ktorá sa konala v Nairobi, hlavnom meste Kene. Zástupcovia 101 zúčastnených krajín prijali konsenzuálne jeho konečný text, čím vstúpila táto konferencia do histórie UNEP.

Svet sa pohol dopredu 3. júna 1992, keď sa v brazílskom Riu de Janeiro začala Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji. Dohovor o biologickej diverzite bol otvorený na podpis už 5. júna a počas konferencie ho podpísalo neuveriteľných 156 krajín, žiaľ, česko-sloven-

ská delegácia nemala mandát na podpis. Na medzinárodnej úrovni Dohovor nadobudol účinnosť 29. 12. 1993, teda 90 dní po nadobudnutí účinnosti ratifikácie tridsiatej krajiny. Tento deň vyhlásilo Valné zhromaždenie OSN r. 1994 za *Medzinárodný deň biodiverzity*, neskôr sa ním stal 22. máj (deň prijatia textu Dohovoru).

Slovensko a implementácia Dohovoru o biologickej diverzite

Naša krajina sa bezosporu zapísala do histórie Dohovoru, zapísali sa do nej konkrétni ľudia svojimi skutkami. Z hľadiska medzinárodnej reputácie dosiahla neobvyklé postavenie, osobitnú autoritu a uznanie. Avšak čo sa za tým skrýva, vie len tých niekoľko ľudí, ktorí sa o to najviac zaslúžili.

Slovensko sa prihlásilo k záverom UNCED už 20. 4. 1993, keď vláda SR prerokovala návrh na prístupenie k Dohovoru o biologickej diverzite. V tom čase bol ministrom životného prostredia Jozef Zlocha a bolo to azda najdôležitejšie obdobie z hľadiska implementácie Dohovoru. V sídle OSN ho podpísal stály predstaviteľ SR v máji 1993 a v auguste 1994 NR SR prijala uznesenie č. 556, na základe ktorého prezident Dohovor ratifikoval (23. 8. 1994). Ratifikačné listiny boli uložené v sídle OSN už 25. 8. 1994. O 90 dní (23. 11. 1994) sa Slovensko v zmysle článku 36 stalo 79. zmluvnou stranou Dohovoru. Pre administratívne a koordinačné činnosti bol v septembri 1994 zriadený v štruktúre Ministerstva životného prostredia SR *Národný sekretariát Dohovoru o biologickej diverzite – oddelenie biodiverzity*. Text Dohovoru bol uverejnený v Zbierke zákonov č. 34/1996.

Prvé zasadnutie Konferencie (Konferencia je najvyšším orgánom Dohovoru) sa konalo v Nassau na Bahamách 28. 11. – 9. 12. 1994. Delegácia Slovenska tam šla reprezentovať ako práve uznaná zmluvná strana Dohovoru a hneď prešla „krstom ohňom“ diplomatického správania. Napriek tomu jej členovia už od začiatku po-

ciľovali sympatie a podporu silnejších partnerov. Vďaka krátkodobému, ale veľmi aktívnemu pôsobeniu Juraja Hraška vo funkcii ministra životného prostredia, pristúpili sme r. 1994 do Globálneho fondu pre životné prostredie, ako aj do iných oficiálnych štruktúr. V tom období sa začal aj veľký Projekt ochrany biodiverzity financovaný z prostriedkov GEF.

Po dvoch, pre nás veľmi úspešných rokoch, prišiel rok 1995, keď sa naplno prejavila neprajnosť zodpovedných a nepochopenie významu medzinárodného procesu. V tom roku sa konala európska konferencia ministrov životného prostredia, na ktorej (25. októbra) podpísali *Paneurópsku stratégiu ochrany biologickej a krajinnnej diverzity*. Bol to dôležitý krok k implementácii Dohovoru o biologickej diverzite na kontinentálnej úrovni. Prvýkrát sa stretli aj regionálne skupiny. Hlavnou udalosťou roku však bola druhá Konferencia zmluvných strán, ktorá sa konala v hlavnom meste Indonézie, Jakarte 6. – 17. 11. Okrem iného rozhodla o sídle stáleho sekretariátu v Montreáli, o príprave budúceho protokolu o biologickej bezpečnosti (vytvorila sa na to osobitná pracovná skupina), vznikla zaujímavá iniciatíva na ochranu morských pobrežných ekosystémov a prvýkrát sa diskutovalo o medzivládnej komisii na riešenie ochrany a udržateľného využívania lesných ekosystémov. Prediskutovalo sa aj postavenie človeka (ako druhu) v systéme biologickej diverzity. Konferencia mala pre nás osobitný význam: zástupca Slovenska bol zvolený do jej najvyššieho exekutívneho orgánu – Byra Konferencie.

Rozhodnutím ministra životného prostredia bola 24. 11. 1995 zriadená *Slovenská komisia Dohovoru o biologickej diverzite* ako poradný zbor odborníkov na jeho implementáciu. Koncom roku bola ukončená aj štúdia o stave biologickej diverzity v SR (Jedlička a kol., 1995), neskôr doplnená štúdiou o biotechnológiách a biotechnologickej bezpečnosti (Tóth a kol., 1996).

V r. 1996 s finančnou pomocou aktivizujúcou spomínanú paneurópsku stratégiu sa podarilo začať niektoré aktivity aj u nás. Jednou z nich bola príprava návrhu národnej stratégie ochrany biodiverzity ako ukážka možného prístupu pre krajiny nášho regiónu. V októbri 1996 sme v Bratislave zabezpečili druhé stretnutie krajín strednej a východnej Európy, zišlo sa na ňom viac ako 60 účastníkov a na naše veľké prekvapenie prišiel aj výkonný tajomník Dohovoru a riaditeľ Sekretariátu Calestous Juma, jeden z „otcov“ Dohovoru. Pri neformálnych rozhovoroch skrsla myšlienka, že by sa štvrté zasadnutie Konferencie zmluvných strán mohlo uskutočniť v Bratislave (realizovalo sa v máji 1998).

Tretie zasadnutie Konferencie zmluvných strán sa konalo 4. – 14. 11. 1996 v argentínskom Buenos Aires. Okrem iného rozhodlo o novej funkčnosti GEF, o postavení Dohovoru voči ostatným podobným dokumentom a iniciatívam, o využívaní tradičných vedomostí

a ochrane práv duševného vlastníctva a prijal sa pracovný program na obdobie do r. 2002. Pre Slovensko bola táto konferencia významná hlavne preto, lebo sa tu prezentovala oficiálna pozvánka na jej 4. zasadnutie v Bratislave.

Návrh *Národnej stratégie ochrany biodiverzity na Slovensku* bol napokon schválený vládou SR 1. 4. 1997 (uznesením č. 231) a NR SR 2. júla 1997 (uznesením č. 676). Naša regionálna skupina sa zišla v septembri v Kazachstane a tu sme mali príležitosť národnú stratégiu prvýkrát verejne prezentovať už ako oficiálny dokument Slovenskej republiky.

Najvýznamnejším rokom sa stal rok 1998. Jednak z dôvodu ukončenia *Projektu ochrany biodiverzity*, ktorý nám veľmi pomohol aj pri riešení a zabezpečovaní Dohovoru, ale najmä prípravou 4. zasadnutia Konferencie zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite, ktoré sa konalo v Bratislave 4. – 15. mája 1998. Rozsahom aj významom to bola bezспорu najväčšia medzinárodná akcia, aká sa kedy organizovala na území Slovenska. Konferencia pod gesciou OSN, na ktorej sa zúčastnilo vyše 2 100 odborníkov, vládnych delegátov a pozorovateľov, desiatky zástupcov médií, mimovládnych organizácií a i. vrátane početných zástupcov zo Slovenska. Jej program sa naplnil a svojou organizáciou sa zaradila medzi najlepšie. Z hľadiska programu bola hodnotená ako jedna z najširších a vecne najrozsiahlejších dovtedajších akcií implementácie Dohovoru. V sobotu 16. mája asi dve hodiny po poľnoci odznel posledný príspevok a Konferencia sa oficiálne skončila. Keď zaznela rozlúčková pieseň *Time to Say Goodbye*, zopár ľudí ešte ostalo sedieť. V ich pocitoch sa striedali hrdosť a šťastie s obavami, presne sa to ani nedá vyjadriť. Minister Zlocha, ktorý bol prezidentom Konferencie, sa dokázal poďakovať jej organizátorom, zaslúženú kyticu kvetov dostala aj nekončne obetavá Zuzka Guziová. O čo bola slabšia reflexia podujatia v našich médiách a vo verejnosti, o to väčšia bola morálna podpora Calestousa Jumu a jeho tímu, ako aj verbálne ocenenia účastníkov. K najdôležitejším rozhodnutiam konferencie patrili tie, ktoré sa vzťahovali k témam globálnej taxonomickej iniciatívy, významu biologickej diverzity vnútrozemských vodných ekosystémov a potrebe ich ochrany a trvalo udržateľného využívania, k ochrane a udržateľnému využívaniu biodiverzity morských a pobrežných ekosystémov vrátane koralových útesov, významu agrobiodiverzity a biodiverzity lesov vrátane návrhu pracovného programu, k právam miestnych a tradičných komunít a princípom posudzovania vplyvov na biodiverzitu.

V auguste 1998 vláda SR schválila prvý *Akčný plán pre implementáciu Národnej stratégie ochrany biodiverzity na Slovensku*. Druhou významnou udalosťou bolo ukončenie GEF Projektu ochrany biodiverzity. Po voľbách prišla nová vláda a ministrom životného prostredia sa stal

László Miklós. Novým výkonným tajomníkom Sekretariátu sa stal Hamdallah Zedan, ktorý ho vedie dodnes. Nového ministra čakala ťažká skúška – podieľať sa na ukončení negociácií návrhu textu prvého protokolu podľa čl. 28 Dohovoru zameraného na biologickej bezpečnosť. Hektické dvojtyždenné rokovanie v kolumbjskej Cartagene prinieslo návrh textu protokolu, ktorý sa pripravoval viac ako 5 rokov (Jakarta) a s tým súvisiace aktivity a povinnosti. Na tento účel bolo zvolané mimoriadne zasadnutie Konferencie zmluvných strán vo februári 1999, ktoré bolo prerušené a pokračovalo zhruba o rok v Montreali (29. 1. 2000). Tu bol schválený text, ktorý na počesť mesta Cartagena dostal neoficiálny názov *Cartagenský protokol o biologickej bezpečnosti*.

Na piatom zasadnutí Konferencie zmluvných strán Dohovoru, ktoré sa konalo v Nairobi 15. – 26. 5. 2000, bol protokol otvorený na podpis. V prvý deň tejto konferencie skončilo 6-ročné obdobie, počas ktorého Slovensko mohlo účasťou v Byre ovplyvňovať históriu implementácie dohovoru (pripomeniem, zvolenie Jakarta 1995, zotrvanie mandátu 1996 a funkcia prezidenta 1998 – 2000).

Piata konferencia zmluvných strán otvorila dosiaľ najväčší globálny projekt, tzv. *Millenium Ecosystem Assessment*, stanovila zásady tzv. ekosystémového prístupu k využívaniu zdrojov Zeme, princípy identifikácie a monitoringu a otvorenie globálnej stratégie ochrany rastlín. Otvorila na podpis Protokol o biologickej bezpečnosti (23. 5. 2000 ho podpísalo 103 krajín), žiaľ, k dnešnému dňu ho ratifikovalo len 12 z nich a protokol ne nadobudol účinnosť. Ani Slovenská republika, hoci stála priamo pri jeho zrode, sa zatiaľ nerozhodla ratifikovať a implementovať ho.

V období 2000 – 2002 sme sa sústredili najmä na realizáciu úloh vyplývajúcich z Akčného plánu, na prípravu legislatívneho rámca pre narábanie s geneticky modifikovanými organizmami a na zabezpečovanie nárastu medzinárodných aktivít súvisiacich s medzinárodnou

implementáciou dohovoru a prípravou na 6. konferenciu. Ešte v apríli 2000 zlúčením krajín regionálnych skupín strednej a východnej Európy a krajín EÚ vznikla spoločná iniciatíva *Biodiverzita Európy*. Jej prvá konferencia sa konala v lotyšskej Rige a druhá v Budapešti vo februári 2002. Na jar 2001 sa Slovensko opäť ocitlo v Byre, tentoraz Poradného vedeckého a technického orgánu Dohovoru, ktorý patrí medzi najuznávanejšie authority zaoberajúce sa v štruktúrach OSN ochranou a tvorbou životného prostredia.

V apríli t. r. sa bude konať 6. zasadnutie Konferencie v holandskom Haagu, významné aj z hľadiska našich ambícií vstupu do európskych štruktúr. Na tejto konferencii sa bude prezentovať celému svetu význam a postavenie ochrany biodiverzity v krajinách EÚ. A tu máme čo dobiehať, napriek všetkému, čo sme uviedli.

Slovensko a ochrana biologickej diverzity

Hodnotenie Slovenska pri desiatom výročí Dohovoru o biologickej diverzite a po siedmich rokoch jeho platnosti v Slovenskej republike, by malo byť aj odrazom efektívnosti konkrétnej ochrany biodiverzity. Je riešenie kompetenčného konfliktu okolo postavenia Tatranského národného parku prejavom prístupu k ochrane biodiverzity na Slovensku? Jednoznačne je, a keď k tomu priradíme súvisiace kapacity zabezpečiť ochranu biodiverzity v ňom a latentné pôsobenie celej štátnej ochrany prírody, tak získavame jednu z odpovedí. Je štátna správa ochrany prírody dostatočne silná, aby zabezpečila prevenciu strát alebo zmien biodiverzity? Prezvali ostatné rezorty, najmä pôdohospodársky (v oblasti lesníctva a poľovníctva), ekonomické a ďalšie vplyvné odvetvia, do svojich stratégií a koncepcií ochranu a trvalo udržateľné využívanie biodiverzity a jej komponentov? Je dostatočne zabezpečené vedecké poznanie, výučba a vzťah verejnosti k ochrane biodiverzity, obzvlášť k ochrane prírody? Podarilo sa nám zastaviť fragmentáciu ekosystémov, stratu biotopov, likvidáciu druhov a funkčnosti krajinej diverzity? Máme dostatočný a vplyvný monitoring trendov a vývoja, máme pripravené opatrenia a technické vybavenie na reštitúciu a reštauráciu zložiek a funkcií biodiverzity? Na akej úrovni je ochrana biodiverzity na gestorskom rezorte životného prostredia? Zastavili sme fatálny úbytok endemických druhov, napr. tatranského kamzíka a ďalších? Prestali sme uvažovať o megalomanských akciách v chránených územiach?

Nechcem pokračovať v otázkach, je ich veľmi veľa nevypovedaných. K 1. decembru 2001 bolo na ministerstve zrušené (!) oddelenie biodiverzity založené ešte r. 1994, nespomínam si, kedy sme si v decembri a neskôr 22. mája oficiálne na požadovanej úrovni pripomenuli výročný deň biologickej diverzity a zrodenie Dohovoru,

ako keby sme nechceli vedieť, od čoho závisí kvalita nášho života a čo nás čaká zajtra. Programy záchranu konkrétnych druhov rastlín alebo živočíchov bojujú o prežitie, niet na ne peňazí. A tak sa chodíme dívať na dropy, ktoré sa k nám zatúlajú z Rakúska cez zelenú hranicu. Nezmyselnými zákrokmi sme prišli o celé plochy tradičných vysoko kvalitných ovocných sádov, viniče sa zmenili na gýčovitú vilovú štvrť, historické krajinné štruktúry na parkoviská. Naučili sme sa radšej prišliapnuť motýľa, ktorý s unavenými krídlami zosadol na dlažbu chodníka. Vždy sa nájde niekto, čo si ohradí kus krajiny, vždy sa nájde ktosi, čo začne ťažiť rašelinu v močiaroch, alebo vyrúbe tristoročný les. Zhrnutím tohto hodnotenia by mohlo byť konštatovanie, že od pristúpenia Slovenska k Dohovoru o biologickej diverzite sa jeho opatrný prístup k ochrane zložiek a funkcií biodiverzity nezmenil. Je to niekedy pretek s časom a častokrát závisí len od entuziazmu a snahy urobiť niečo nad rámec bežného.

Nechváľme sa počtom chránených území, keď sa minuli cieľa, pre ktoré boli vyhlásené a neobjednávajme si nové, keď dopredu vieme, že ich vyhlásením sa len doplní mapa a štatistický údaj, nie ochrana biodiverzity. Dnes, v predvečer šiestej konferencie, kde sa bude rozhodovať o ďalších krokoch v implementácii Dohovoru vieme, že budovať novú kulisu akéhosi environmentalizmu alebo iného -izmu je prázdne obsahom a skutkom, stačí nám zabezpečiť to, k čomu sme sa dobrovoľne zaviazali. A čo je nevyhnutné a je neoddeliteľnou súčasťou nášho života, ako aj životov budúcich generácií.

Tento príspevok bez prikrášlení a prívrastkov by mohol byť príspevkom k objektívnemu hodnoteniu nášho prínosu k implementácii Dohovoru o biologickej diverzite. Máme schopnosti a rezervy a aj by sme vedeli, čo by sme skutočne mali robiť pre ochranu biologickej diverzity aspoň na takej úrovni, ako to požaduje Dohovor o biologickej diverzite.

Literatúra

- Jedlička, L. a kol.: Stav biologickej diverzity v Slovenskej republike. MŽP SR Bratislava, 1995.
 Národná stratégia ochrany biodiverzity (Framework for the National Biodiversity Strategy in Slovakia). MŽP SR Bratislava, 1996.
 Tóth, D. a kol.: Biotechnológia a biotechnologická bezpečnosť. MŽP SR Bratislava, 1996.

RNDr. Peter Straka, Ministerstvo životného prostredia SR, Nám. L. Štúra 1, 812 35 Bratislava
E-mail: straka.peter@lifeenv.gov.sk